

KÖVENDI DÉNES

ADY-VERSEK ALATTOMOS SAJTÓHIBÁI NYOMÁBAN

Jó 50 éve kezdtem el az Ady-versek rendszeres hangos olvasását, a tagoló verselés titkainak nyitját keresve. Félhangosan vagy dünyögve háromszor-négyszer egymás után elmondom a verset (amíg félig-meddig már megtanulom), közben feszülten figyelve minden szó mondatbeli funkciójára, a többihez való viszonyára, hiszen a tagoló versben ettől függ a ritmus. Többször is végigmentem már így az érett Adynak mind az ezer versén.

Néha azután, a második-harmadik olvasás közben, meghökkenek: ez a szó nem idevaló! Kakukkfíóka; Ady ezt nem akarhatta. S némi fejtörés után be is ugrik, mi *helyett*, milyen *használó* szó helyett kerülhetett a vers nyomtatott képébe a téves szó. – Egyéb tartalmi bökkenők és a ritmus kisebb-nagyobb torzulásai is könnyebben kiütözköznek a „hangzó” olvasás közben.

*

Először Földessy Gyula, jó fél századdal később Láng József rengeteg sajtóhibától megtisztogatta már az Ady-szövegeket. Nemcsak a szót önmagában is értelmetlenné tevő betűhibáktól, nem is csak a szótagszámot, versmértéket megbontó elnézésektől, hanem önmagukban értelmes, de a szöveg összefüggésébe nem illő szavaktól is. Ez az utóbbi fajta hiba azonban, amelyet a szedőnek nem a keze, hanem a szeme (vagy füle) és agya követett el, nagyon alattomos: a kéziratban szereplő szót a szedő egy hasonló, többnyire *ismerősebb* szóval tévesztette össze, cserélte fel. Értelmes szó, nyelvtanilag is beleillik a mondatba, kevésbé tűnik hát fel, hogy nem odavaló. Ugyanígy észrevétlen maradhat egy vessző elmaradása, elcsúszása vagy betolakodása, pedig eltorzíthatja az egész mondat értelmét. A leg gondosabb szerkesztői munka után is marad itt-ott megbújva ilyesmi. – Ezeknek a megkritikálásához szeretnék hozzájárulni az alábbiakban, élve azokkal az új lehetőségekkel is, amelyeket tartalmi kérdésekben a számítógépes szövegkeresés, ritmikában pedig az Ady metrumváltó versrendszerében való tájékozódás szolgáltat.

Az *És mégis kikiáltom* olvasásakor telt számomra csordultig a pohár, akkor éreztem meg, hogy össze kell gyűjtenem hasonló megfigyeléseimet.

Csöndes Asszony, kit fázó, puha lépted
Én avaromba rejtően *bezavart*...

Hogy jön a légiesen finom Mylittához a *bezavart* szó? És egyáltalán: hogy *zavarhat-nak be* valakit *fázó, puha léptei* az avarba? Ilyen képtelenséget Ady nem írhatott!

De mit írt?

Némi kínlódás után beugrik a megfejtés: *bekavart*. Arra azután már könnyű rájönni, hogyan is nézhette el a szedő. Vegyük csak szemügyre Ady keze írását: olykor a *z* betű felső hurkát jócskán megnyújtja, a *k* fejét viszont a szabályosnál alacsonyabbra veszi. Ha nincs is előttünk épp ennek a versnek a kézírata, akkor is érthető, hogy a *bekavart* szó *k* betűjét *z*-nek nézte a nyomdász. Az viszont egészen bizonyos, hogy ennek a szónak itt csak *k* betűvel van értelme: Én avaromba rejtően *bekavart*... A szűz *Pilátusban* is használja Ady ilyen értelemben a *kavar* szót: *Múltamat a Múltba kavartam*. (Itt egyébként a *rejtően/rejtőn* kétsége is fölmerül; lásd alább.)

*

Írásos bizonyíték nélkül, pusztán logikai alapon veszedelmes dolog konjektúrákat szerkeszteni. De ha olyan hibát találunk, amely mögött (mint a fenti példában is) felfedezhető a tévedés pszichológiai mechanizmusa, kevésbé fenyeget az önkényesség. A hibaforrások feltárása egyébként is tanulságos.

Az ilyen hibákat részben a „rohammunka” is magyarázza. Ady Mindszentről általában a legutolsó postavonattal, sokszor lapzártá után küldte el az ígért verset, aminek helyet hagytak a már betördelt lapban. De Pesten is nemegyszer ott topogott a küldőnc a kávéházban, kocsmában, míg Ady úr a belső szobába húzódva végre megírta a verset. Az éjszakai műszak vége felé szedő is, korrektor is örült, hogy végre kész a lap, s fáradt szemmel, zúgó fejjel nem ügyelhettek a vers hangulati épségére is. Hiába volt olyan gondos, tiszta Ady kézírata, a benne szereplő helyett könnyen beugorhatott nekik valami hasonló, megszokottabb szó.

A háborús behívók azután a nyomdászokat sem kímélték, ez meg is látszott a nyomdai munka színvonalán; a Nyugat 1914 utáni számaiban meglehetősen sok és otromba sajtóhiba éktelenkedik. A *Már előre rendeltettem* szövegében (1917.07.15.) például ilyen sajtóhibák sorakoznak: 1:3 *nézegetm*, 1:4 *imdkozva*, 3:3 *patatkok*. Nem csoda, hogy a problematikus helyek is szaporodnak ekkor az Ady-versek szövegében. Külön megnehezíti az utókor szerkesztőinek a dolgát, hogy a két utolsó kötet verseiből kevés kézirat maradt ránk. (Az alábbi 38 tételből 13 jut erre a két kötetre.)

*

Vegyük sorra a kisebb-nagyobb valószínűséggel azonosítható szócsereket, meg a központozási, ritmikai hibákat. Találkozunk közben néhány olyan esettel is, amelyben alkalmasint a kötet szerkesztők tévedtek: nem a megfelelő formára igazították a hibás

szöveget, sajtóhibának nézték a (szerintem) hibátlant; száz meg száz módosítás közé óhatatlanul kerül néhány téves.

A versek jelenlegi standard szövegét a Láng–Schweitzer-féle 4., javított kiadás (Osiris, 2004) alapján idézem (LJ), utána jelzem a sajtóközlésben szereplő formát (NY a Nyugat rövidítése), végül (FG jelzéssel) Földessy olvasatát; ez utóbbit a 20-as évek első felében 10 nyolcadrét kötetben megjelent kiadások szerint, amelyekben szinte egyáltalán nincs sajtóhiba, híven tükrözik tehát Földessy (akkori) véleményét. – Saját javaslataimat nem mai helyesírásunk szerinti, hanem Adyénak (a LJ-közlésnek) megfelelő formában közlöm. Négy fokozattal jelzem, mennyire érzem őket megbízhatónak: *a helyes szöveg; bizonyára; valószínűleg; esetleg*.

Itt mondok köszönetet Varga Katalinnak a PIM Ady-kéziratainak vizsgálatához, Kecskés Andrásnak kéziratom végső kialakításához nyújtott segítségével.

*

Új versek

Az alvó királyleány 1:3 Én vagyok **itt** a nagy életre keltő. // BpNapló 05.04.09. ??? [ezt a hírlapszámot nem sikerült megtalálnom]; FG = LJ. – Értelme így is volna (*én* vagyok az életre keltő, nem másvalaki), de az „itt” miatt is határozottabb a vesszővel jelzett értelmezős szerkezet (én érkeztem meg, a nagy „életrekeltő”).

Valószínűleg: Én vagyok **itt**, a nagy életre keltő.

Vér és arany

Thaiszok tavaszi ünnepe 1:3–6 Tavasz van. / Viszem a leányokat / Föl a hegyre / Síp-pal, hegedűvel, **nyári** zenével. // BpNapló 06.04.15., FG ua. – Furcsa hangszerelés, meg aztán *tavasszal* miért *nyári* zenével viszi a leányokat? Minden a helyére kerül, ha eszünkbe jut a mondóka: *Síp-pal, dob-bal, nádi hegedűvel; a nádi/nyári* elhallás okozta a zavart.

Bizonyára: Síp-pal, hegedűvel, **nádi** zenével.

Az Illés szekerén

Harcos ember szíve 4:1 Nézzétek majd a szívem, a hültet: // A Hét 07.12.22. majd _ szívem; FG ua. – Az **a** rontja a szótagszámot és a jambust (az 1. és a 3. sor mindegyik strófában jambikus), betoldását LJ nem indokolja; egyszerűen a LJ-kiadás sajtóhibája lehet. A kritikai kiadás közlése (III, 113) szerint is –

a helyes szöveg: Nézzétek majd _ szívem, a hültet:

Szeretném, ha szeretnének

Csókokban élő csóktalanok 1:1–3 nem maradt / Faló csókjainkból egy **falat**, / Vágy, emlék, bánat, cél, okság, // NY 08.10.01., FG ua. – Fölösleges vessző került a szövegbe. Ha a *falat* után vessző áll, akkor ez a szó önálló alany, a következő sor főnevei pedig értelmetlenné válnak, nincs szerepük a mondat szerkezetben, legjobb esetben a *falatot*

részletező újabb alanyok sorát alkotják: nem maradt egy falat sem, se vágy, se emlék...
Törlendő tehát a vessző, a **falat** jelentése falatnyi, jelzője a rá következő főnévsorozatnak.

Valószínűleg: Faló csókjainkból egy falat / Vágy, emlék, bánat, cél, okság,

A minden-titkok versei

Könyörgés egy kacagásért 3:1 Éhezem, Uram, a jókedved, / Szomjazom nevetésed, // NY 10.06.16., FG ua. – Így is van értelme a sornak, a strófának, de valószínűbb a jókedved, nem csupán a nevetésseddel való párhuzam miatt; végig a jókedvű Isten, a kacagás Istene utáni vágyakozásról beszél Ady; nem a saját kacagását, hanem Isten kacagását, az ő sugaras arcát áhítozza.

Valószínűleg: Éhezem, Uram, a jókedved,

A szerelmetlenség Istenéhez 7:3 Csak másokhoz ösztönözött semmi. // NY 10.07.16. ösztönözött; FG ua. – LJ indokolás nélkül módosítja, holott így sérül a szótagszám; az 1. és a 3. sor pedig egyik strófában sem jambikus (metrumváltó a vers). Sajtóhiba?

Bizonyára: Csak másokhoz ösztönözött semmi.

A mindszeri temetőben 2:5–7 Élve, tépetten és fázván, / Nagy-rohanva és paráznán / Most már futni sem futok. // NY 10.04.01. Élve,... fázván,... paráznán,; FG = LJ. – Jeles példája annak, hogyan teheti tönkre a vers értelmét a központozás zavara. Pedig csak annyi történt, hogy vessző áll az élve után és nincs vessző a paráznán után, amikor épp fordítva kellene. A jelen formában ugyanis az 5–6. sor határozói mind a futni sem futokra vonatkoznak: élve... most már nem futok, (s ugyanígy:) tépetten és fázván... nagy-rohanva és paráznán... most már nem futok. Merő értelmetlenség ez! Valójában a 7. sor ellentéte az előző kettőnek: Én, aki tépetten és fázva, nagy-rohanva és paráznán éltem – most már futni sem futok (nemhogy rohannék). És a kéziratban valóban ugyanez áll (a paráznán után még a NY is kitette a vesszőt)! Csakhogy Ady a vesszőket olykor nagy lendülettel, jóval a sorok alá rakta; így ebben a kéziratban, ha külön nem keressük, nemigen vesszük észre ezt a kettőt.

A helyes szöveg: Élve_ tépetten és fázván, / Nagy-rohanva és paráznán, / Most már futni sem futok.

Az elrejtett arcok 4:3 Szép volt látni e hadat: // NY 10.11.16. volna; FG ua. – Az értelmetlen volt minden indokolás nélkül jelenik meg LJ-nél; sajtóhiba?

Bizonyára: Szép volna látni e hadat:

Az egyenes csillag a) 1:2 Ez a végtelen titok-tenger // NY 10.06.01. végtelen; FG ua. – LJ nem indokolja a módosítást, amely zavarja a jambust; sajtóhiba?

Bizonyára: Ez a végtelen titok-tenger

b) 6:1–2 Vándor világok, napok / Koldusokként be-berobognak, // NY, FG ua. – A legvadabb elírások közé tartozik: ki látott már koldust berobogni? („Nincs nálam szokásban kérni, kiabálni, / Csak bemenni s bent az ajtóféltre állni” – mondja a Rózsa és Ibolya öreg koldusa.) Feltehetőleg diktálásra dolgozott ezúttal a szedő, s félrehallotta a szöveget, amely itt magától értetődik.

A helyes szöveg: Koldusokként be-bekopognak,

A menekülő Élet

Az Ősz szerelmei II:15–17 Ép lábu lesz a sánta, / Nyár-életű az **Ősz**, / Jámbor a nyári bős, // NY 11.09.01., FG ua. – A vers egésze az *évszokról*, a nagybetűs Őszről szól – ez a három sor viszont arról, hogyan hat az őszi férgek muzsikája az *emberekre*, hogyan változik meg tőle a sánta, az ős, a bős.

Bizonyára: Nyár-életű az **ős**,

Új magyar bukolika 1:4–5 Bús kasza-ritmus s **gaz virágok** / Lehelletén szállong a szegény-szag. // NY 11.07.16. gaz-virágok; FG = LJ. – Ezúttal nem a folyóirat, hanem a FG-kötet szedője (bizonyára nem a szerkesztője) botlott. A Nyugatban, helyesen, **gaz-virágok** állott, kötőjellel. Hiszen nem gaz (aljas, gonosz) virágokról van szó, hanem a gyomnövények, gazok virágairól; mai helyesírásunk szerint **gazvirágok** volna.

A helyes szöveg: Bús kasza-ritmus s **gaz-virágok**

A magunk szerelme

A veszélyek Istene a) 1:1 **Diadalnak** diadal-gyászutján // NY 12.05.16., FG ua. – A vers több kéziratában, amint LJ közli, diadaloknak áll. Igencsak érvényesnek kell elfogadnunk ezt a változatot, hiszen a publikált szövegben sérül a szótagszám és a jambus; logikus is a többes szám, mivel *sokszori* csatákról, *mindig* ható gögről van szó a versben.

Bizonyára: **Diadaloknak** diadal-gyászutján

b) 5:2 Vagy ha magáért, méltán és nagyon, // NY, FG ua. – A kézirat szerint méltón. Nem lényeges a különbség, de a kézirat szövege jobban illik az egész vers kissé dagályos stílusához, s az előző hiba miatt joggal lehetünk bizalmatlanok a folyóiratközlés iránt.

Valószínűleg: Vagy ha magáért, **méltón** és nagyon,

Holnapra gyógyuló bánat 3:3–4 Hát nem lehet semmiképp élni / Tágabban, mindig, szabadabban? // NY 12.09.01., FG ua. – A vessző nem is csak fölösleges, hanem értelemzavaró.

A helyes szöveg: Tágabban, mindig_ szabadabban?

Még mindig háború a) 14 S az alku kulcsát **még** máig se leltem // NY 13.01.16., FG ua. – Így is van értelme, de a múlt idejű „leltem” mellé igekötő kívánczik.

Bizonyára: S az alku kulcsát **még** máig se leltem

b) Nem a sajtóhibák körébe tartozik – de érdemes itt felfigyelnünk hangzó szöveg és íráskép eltéréseinek sajátos példájára, a 13 szótagos 21. sorra: *Anno 1913 írja*. Verstani vitát is váltott már ki a sor ritmikai értelmezése. Szinte bizonyosra vehetjük azonban, hogy versírás közben Ady ezt a sort – 11 szótagosnak *hallotta*, kifogástalan jambusban: „*annó kilencszáztizenhárom írja*”. Elvégre a közelmúlt évszámait mindig a század megjelölése nélkül emlegetjük: hatvankettőben született, kilencvenben nősült (a „jeles” évszámok meg éppen századokon átívelve így szerepelnek: negyvennyolcas forradalom, tizennégyes háború). Új század *elején* bonyolultabb a helyzet; csak az *ezres* marad el (*kilencszázötös* és nem *ötös* orosz forradalom), és még a második évtized elején is kiteszik a százast az akkor élők. *Leírva* azonban, kivált az „anno” szóval történelemmé stilizálva, furcsán hatott volna az „anno kilencszáztizenhárom” is, számjeggyel pedig az „anno 913” teljes képtelenség. Azt kell mondanunk: Ady természetesen **kilencszázti-**

zenháromnak érezte-hallotta, de ugyanilyen természetesen **1913**-nak írta ezt a dátumot; innen a ritmikai zavar.

A menekülő lovas 1:1–2 Sóbálványa lettem / **Házam** dulásának, // Vas.Újság 13.02.02. **Házam**; FG ua. – A szövegben félreérthetetlenül a saját udvarházából menekülő, a dulás képeire visszatekintő gazda beszél. LJ nem indokolja a módosítást; sajtóhiba?

A helyes szöveg: **Házam** dulásának,

A csontvázak katedrálisában 1:2 Magamat s mást **ijesztgetőnek**, 2:3 Most megimádom **ijedőn** // NY 12.12.16. **ijesztgetőnek**, **ijjedőn**; FG ua. – Ady verseiben, a Nyugat szerinti szövegben, másutt is az *ijjedelem*, *ijjedelmek*, *ijjedt*, *ijjeszt* alakot találjuk, LJ-nél is szerepel az *ijjedt* (*Krónikás ének 1918-ban*), *ijjedelem* (*A kényszerűség fája*). Nem kell tehát modernizálni ezeket az alakokat; az *ijjedőn* itt a jambus szempontjából is lényeges.

Bizonyára: **ijesztgetőnek**, **ijjedőn**

Ki látott engem?

Erdőben, esős délutánon 3:3–5 Így csak egy renyhe, / Lassú, kis ígérőt / Pillantást küld **el vétve**, // NY 13.07.01., FG ua. – Mai fülünk számára a pillantás küldése aligha vétek, vétség; inkább *ritkán*, tehát **elvétve** küldi a hölgy azt a bizonyos pillantást. (Igaz, hogy véletlenséget, szándékolatlanságot is jelölhet a „vétve”; az *elvétve* eredetileg módhatározó, csak később vált időhatározóvá.)

Valószínűleg: Pillantást küld **elvétve**,

Az én ingoványom 2:1 S **mindig ha** ingoványra lépek, // NY 13.11.16. S **ha mindig** ingoványba lépek; FG S **ha mindig** ingoványra lépek – 2:2 Bajtársam **még** mindig akad; // NY Bajtársam **meg** mindig akad; FG = LJ. – Alkalmassint mindkét sorban a sajtóközlés szövege volt a pontos, a két kötet szerkesztő kétféleképpen értette félre. A Nyugat-szöveg értelme: én ugyan újra meg újra ingoványba lépek (magam keresem a bajt), *de* mindig akad bajtársam is (nem maradok egyedül, védtelenül). A *meg*nek ezt az ellentétes kötőszóit, az élő beszédben teljesen szokványos jelentését nézte sajtóhibának FG, s változtatta *még*-re (mellesleg az ingoványba veszedelmét is ingoványra alakra szelídítve). Az eredeti értelem így felemássá vált, ezt azután határozott másikkal cserélte fel LJ: *amikor épp* ingoványra találok lépni, *akkor is* mindig akad bajtársam. Ugyanilyen irányba tolódott tovább FG értelmezése is, *mindig* helyett később (*Ady minden titkai*) már az *olykor*-t ajánlotta.

Bizonyára: S **ha mindig** ingoványba lépek, / Bajtársam **meg** mindig akad:

„A XXX-ik századból” 1:1 Jó fiam, ma minden magyar **elválik**, // NY 13.11.16., FG ua. – 1:2 Ki messze, ki messzebb, // NY Ki messze **és** messzebb; FG = LJ. – „Minden magyar *elválik*”: ennek egyszerűen nincs értelme, kivált ha utána a „Ki messze, ki messzebb” (vagy Ki messze **és** messzebb) következik. – LJ említi „a vers idegen kéztől származó és Ady által aláírt leiratának” hasonmását (ItK 1972, 488–489), amelyen a rejtélyt megoldó, az egész vers hangulatát, értelmét magába sűrítő **elvágyik** szó olvasható; nehezen érthető, miért nem fogadta el hitelesnek ezt a változatot, amelyre a dokumentum *nélkül* is gondolnunk kellene. (A reprodukción jól látszik, hogy a **gy** betűt alá is húzták, külön kiemelték – nyilván a folyóiratközlés sajtóhibájára utalva.)

A helyes szöveg: Jó fiam, ma minden magyar **elvágyik**,

Beteg századokért lakolva 4:3 Tegnapján és mostanján az Időnek. // Világ 13.10.12. és mostján; FG = LJ. – FG feltehetőleg a jambus helyreállítása végett toldotta meg a *mostján* alakot, amelynek létjogosultságát Adynál a *mostba*, *mostra*, *mosttal*, *mostig*, *mosti* alakok bőségesen igazolják. Nem ez lehetett a hibás a sajtóközlésben, hanem az *és*; ha helyette *s*-et olvasunk, nemcsak a jambus, hanem a szótagszám is helyreáll (mind-egyik szakasz 1., 3. és 5. sora 9 szótagos jambus). Mind stiláris, mind verstani megfontolások alapján tehát

bizonyára: Tegnapján **s mostján** az Időnek.

A régi csapszékből 3:3 **Nem, aki** bánja // Világ 13.12.07., FG ua. – Lejtésváltó vers: a jambikus, hosszabb sorok között az első két strófa 3. sora trochaikus és 6 szótagos. Ilyennek kell lennie tehát ennek a sornak is; hibásnak kell tartanunk a sajtóközlést.

Bizonyára: **Nem az, aki** bánja

Vendégség Bottyán vezérnél 3:3–5 Hátha hallgat rájuk, / Vén oroszán is meggyöngül, / Ha frigyét hazudnak. // Világ 13.10.05., FG ua. – Itt a pontatlan központosítás bizonytalanítja el a közbeszúrás értelmét. Nem *akkor gyöngül meg* a vén oroszán is, *ha* frigyét hazudnak, hanem: *akkor hallgat* (esetleg) rájuk (Bottyán), *ha* frigyét hazudnak, *hiszen* vénségére az oroszán is meggyöngül. A 4. sornak tehát gondolatjelek között vagy (mivel Ady ezt a formát nemigen használja) zárójelben kellene állnia.

Bizonyára: Hátha hallgat rájuk / (**Vén oroszán is meggyöngül**), / Ha frigyét hazudnak.

És mégis kikiáltom 4:2 Én avaromba rejtőn bezavart, // NY 13.05.01. rejtőn bezavart; FG = LJ. – A *bekavart/bezavart* nyilvánvaló cseréjéről fentebb már volt szó. A *rejtőn* szót feltehetőleg azért toldotta meg egy szótaggal mindkét szerkesztő, hogy a strófa másik 3 sorához hasonlóan 11 szótagos legyen a sor. Ez azonban „laza” (vulgo: szabad) vers, 10 és 11 szótagos sorai szeszélyesen váltakoznak, a szótagszám tehát nem lényeges – viszont a vers valamennyi sora jambikus, ez a módosítás pedig elrontja a *jambust*. Nincs hát okunk rá, hogy a NY *rejtőn*-jében sajtóhibát lássunk.

A helyes szöveg: Én avaromba rejtőn bekavart,

Kis, két dereglye 1:2 A Halálból egy olyan kicsiny darab, // NY 13.07.01. **oly** kicsiny; FG ua. – LJ nem indokolja a változtatást, amely elrontja a szótagszámot és a *jambust*; sajtóhiba?

Bizonyára: egy **oly** kicsiny darab,

Aki magának él 2:5 Sok régi éjben élt és világolt, // NY 13.11.16. éjben és világolt; FG éjben **élt s** világolt. – „Értelmi és ritmikai megfontolásokból” módosította LJ. A sajtóközlés értelmi módosítását azonban FG már elvégezte. Ami viszont a ritmikát illeti: igaz, hogy a másik két strófában is 10 szótagú az 5. sor, de ez laza vers, csupán az 1. sor egyforma hosszú (9 szótagos) mindhárom strófájában, tehát az 5. sorban sem kötelező egyeztetni a szótagszámot. Viszont a másik két 5. sor is jambikus (amint jambikus a 2 szótagosak kivételével *valamennyi* sor), a *jambust* pedig LJ módosítása elrontja. – Bizonyító erejű a sajtóhiba-mechanizmus is: a tökéletesen értelmetlen **éjben és világolt** csak úgy kerülhetett a NY szövegébe, hogy diktálásra írta a fáradt szedő, és az **élt s** szótagot hallotta **és**-nek. Vissza kell hát térnünk FG olvasatához.

Bizonyára: Sok régi éjben **élt s** világolt.

A halottak élén

Kincs Gyula emlékének 3:4 Téged, hasonl**it**atlan, összetéveszt**elek** // PNapló 16.01.28., FG ua. – A 12 szótagú jambikus (bár döcögősen jambikus) sor az összetéveszt**elek** miatt 13 szótagú és végképp ritmizálhatatlan lett; a sajtóközlés hibája. Mellesleg a hasonl**it**atlan is igencsak – pontatlan.

Valószínűleg: Téged, hasonl**it**hatlan, összetéveszt**elek**

Ásít a tükör 3:3 Milyen furcsák vagyunk, bámult**ak**, // NY, FG ua. – A bámult**ak** itt múlt időként értelmetlen, igenévnék csak igen komplikáltan volna értelmezhető (akár úgy, hogy mi, akik *egykor* „bámulatra méltók” voltunk, akár úgy, hogy *most* „bámulatosan” furcsák vagyunk). A 2:2–3 szerint *egykor mint jó barátok bámultuk bámulóan egymást*. Most viszont mint *egymást nem lelő ismerősök bámultuk, hogy milyen furcsák vagyunk így együtt*. A bámultuk két eltérő jelentésével játszik itt Ady.

Valószínűleg: Milyen furcsák vagyunk, bámult**uk**,

Láttam rejtett törvényed 2:1–4 Kis Földeden, Uram, úgy dermedett meg / A Nyár s kivált az én nyaram, / Miké**nt** Könyvedben írva van, / Szíve Te sok nazareus szentednek. // NY 15.03.01., FG ua. – Központozási zavar torzítja el a közbeszúrás értelmét (mint a *Vendégség Bottyán vezérnél* esetében): nem úgy dermedett meg, miké**nt** írva van, hanem úgy, miké**nt** szíve te sok nazareus szentednek (közbeszúrás: meg van ez írva Könyvedben). Gondolatjel, zárójel vagy vessző kellene tehát a miké**nt** után és a sor végére.

Valószínűleg: Miké**nt** (Könyvedben írva **van**) / Szíve Te sok...

A fogyó Hold 2:4 **Va**gy csöndes erkélyre int le? // NY 14.05.16 **Av**agy csöndes; FG ua. – Az **avagy** őrzi a szótagszámot és a jambust, LJ (indokolás nélküli) változata alig-hanem sajtóhiba.

Bizonyára: **Avagy** csöndes erkélyre int le?

Óh, fajtám vére a) 4:2 Ím, egymás ajkán ké**s**tünk: // NY 14.07.16. ké**s**lünk; FG ké**s**ünk. – A szerkesztők alkalmasint tévesen gyanakodtak sajtóhibára, s Ady merész újításai közé tartozik (a *ködlík, parázslík* mintájára) a ké**s**lünk. Az egymást „maró”, „csupa vér” ajkáról (*A könnyek asszonya, Félig csókolt csók*) el lehet mondani, hogy „ké**s**le**nek**” egymáson, „ké**s** módjára viselkednek”. A ké**s**ünk szónak az adott összefüggésben nincs sok mondanivalója, de annyi bizonyos, hogy jelen idejű ez az állítmány (ím = *most* végre).

Valószínűleg: Ím, egymás ajkán ké**s**lünk:

b) 5:1 Idegen **utak** s asszonyok hona // NY 14.07.16. ua.; FG Idegen **urak**. – LJ indokolás nélkül rehabilitálja a NY-ban szereplő, hagyományos sajtóhibának számító alakot. Nyelvtanilag sincs így értelme a mondatnak, akár alanynak képzeljük az **utak** szót (kísértenek az idegen *utak*, meg az idegen asszonyoknak *a hona*), akár birtokos jelzőnek (idegen *utaknak* és asszonyoknak *a hona* kísért). Az **urak** tökéletesen ideillik, mellesleg a „finom urak s parfümös asszonyok” (*Havasok és Riviéra*) képét is felidézi. Arra kell gondolnunk, hogy LJ a rasszizmus vádjától akarja védeni Adyt, azért kerül az „idegen urak” kifejezést; fölösleges ez a védelem, de egyúttal hiábavaló is, hiszen aki rasszistának akarná minősíteni a verset, annak a címe is untig elég hozzá.

Bizonyára: Idegen **urak** s asszonyok hona

Az utolsó hajók

(E kötet versei között nem egy akad, amit Ady úgy adott ki a kezéből, hogy nem érlelte ki igazán, s ezért nemcsak a formája pongyola, hanem mondanivalójának logikája is elbizonytalanodik.)

Követelem a Holnapot 6:1 És én a **másé** nem leszek, // Világ 15.02.07., FG ua. – Természetesnek éreznénk, hogy itt a *Ma* áll szemben a *Holnappal* meg az *Azutánnal*: „és én a **Máé** nem leszek... *Követelem, mi lesz a Holnap / S az Azután*”. Adynak gyakori motívuma a nagybetűs, pejoratív értelmű *Ma* (pl. *Én tömeg-Mának* nem adtam magam, *Az Ősz dicsérete*). Az „és én a **másé** nem leszek” ebbe a kontextusba értelmileg nem illik, hangulatilag operettdalok rekvizitumaira emlékeztet (épp azért „ugorhatott be” könnyen a szedőnek, az igazi szöveg helyett). A Steinfeld által lemásolt szövegben azonban (mint LJ rámutat) valóban **másé** áll, és Ady nem is figyelmetlenül írta alá ezt a szöveget, hiszen másutt még bele is javított.

Esetleg mégis: És én a **Máé** nem leszek,

A „nem tudom” 3:3 Be jó a **szív**, **hogyha** márvány, // Világ 15.10.30. Be, jó a szív, **hogyha** márvány, / Be, jó: „nem tudom” – s vége; FG = LJ. – Ismét központoszási zavar: nem a **szív** jó, hanem az a jó, **hogyha** márvány a szív; akkor is kiteheti a szerkesztő az értelmet tisztázó vesszőt, ha Ady elmulasztotta. – Hogy került viszont a sajtóközlésbe a „Be” mögé a teljesen értelmetlen vessző mindkét sorban? Bármily meglepő: a kéziratból, amelyben csakugyan ez látszik. De a látszat csal. *A mindszerinti temetőben* kapcsán észrevehettük, hogy a vesszőket, ékezeteket Ady olykor odébb lódítja a kelletténél; itt alighanem a *be* hiányjele csúszott lejjebb, a kézirat szöveg helyes olvasata tehát: Be’ jó a szív **hogyha** márvány, / Be’ jó: „nem tudom” – s vége. (Pontosan ezt látjuk az *Eltemetem szemem látottjait* kéziratában is, a vessző szintjére került a hiányjel: „Be, jó hajadba világokat zárni... Be, jó temetni vélt örömeiket.” Hasonlóképpen a *Ne sújts bénasággal* címe a kéziratban még *Ne bocsáss rám bénaságot* lett volna, de odébb csúszott az ékezet, s a tényleges írásképe: *bénaságot*.)

Bizonyára: Be’ **jó**, a szív **hogyha** márvány, / Be’ jó: „nem tudom” – s vége.

Hogy kevesen vagyunk 1:4 Rómából és Velencéből // NY 15.07.01. Velencéből; FG ua. – LJ külön nem indokolja a (nyilván a rímhívó szó, a *nélkül* miatt végzett) változtatást; ez viszont a Rómából alakot is igényelheti. (Amint másutt a *szédül*–beszédtől rím a *Bujkálás a Szánalomtól* alakot, még hozzá a címben is.)

Esetleg: Rómából és Velencéből

Az ítélet előtt 1:4–6 be kár, / Hogy **balgaságra** avagy halálra / Titeket el nem készítetek. // NY 15.07.16. **balságra**; FG ua. – A **balságra** alak őrzi a szótagszámot és a jambust. Ez a szó másutt is, háromszor is szerepel Adynál (*Csak egy perc* 3:1, *Az utolsó kuruc* 3:1, *Babits Mihály könyve* 2:3); még csak nem is neologizmus, hiszen már Verseghy is használta. Semmi okunk rá, hogy sajtóhibának tekintsük.

A helyes szöveg: Hogy **balságra** avagy halálra

A kísértő házak 4:1–3 Hogy érék el a távozókat / (Neked mindegy, add, Istenem) / S add, Istenem, **mind ama** jókat, // NY 15.08.01., FG ua. – Itt is a beszúrás központoszása-

val van baj, az 1. sornak nincs főmondata: a 2. sornak ti. csak az *első fele* való a zárójelbe. *Mindama* (= mindazon) értelme pedig módosul kissé, ha két szóba írjuk.

Bizonyára: Hogy érék el a távozókat / (Neked mindegy), add, Istenem / S add, Istenem, *mindama* jókat,

Koldus hívésnek átka 1:1–3 Ha az adódott, hogy megérjem / Lakodalom **multjának** tompa, / Síri és szörnyű csömör-napját, // Világ 15.09.28., FG ua. – Nyilvánvaló, hogy Ady nem a lakodalom *multjára*, vagyis előtörténetére, hanem a dárídó *elmúltakor* jelentkező csömörre gondolt; kettő ez a kettő. (A *multjának*ot csak erőltetetten lehetne az elmúlás utáni állapotnak értelmezni.) Ha ő (mint a kézirat tanúsítja) nem is ügyelt a *multjának/múltának* írásmód jelentésmegkülönböztető szerepére, akkor is ajánlatos helyesbíteni ezt a lapsus calamit.

Bizonyára: Lakodalom *multjának* tompa, / Síri és szörnyű csömör-napját,

Kevés beszélgetés magammal 1:4–6 De a világnak arculatja, / Kutatván **őket** okosok, / Most végre megmutatkozott. // NY 15.10.01., FG ua. – Az **őket** értelmetlen, **őtet** illik ide; igaz, hogy ez Adynál másutt csak bibliai mottóban fordul elő. (Ezt is „félígirt” versnek tekinthetjük.)

Valószínűleg: Kutatván **őtet** okosok,

Az igazi messiásodás 2:1–2 Életemnek csak **mája** fázott / S most úgy gondolok holnapokra, // Világ 15.10.24., FG ua. – Ha Ady, szokása ellenére, kisbetűvel írta a megszemélyesített Mát, akkor is ajánlatos kijavítani, már csak a komikus kétértelműség miatt is.

Valószínűleg: Életemnek csak **Mája** fázott

*

Idekívánkozik végül vizsgálódásaim egy tanulságos kudarca: hogyan csúfolhatják meg a dokumentumok a legcsábítóbb hipotézist is.

Özvegy legények tánca – Ha jól belegondolunk, „nyilvánvaló”, hogy valahogyan felerősödött a vers 4. és 5. strófája. Khiméra asszony seregének és ellenségeiknek a 3. strófában adott jellemzését az 5. strófa folytatja, amelyben még az özvegy legények „messzire huhogó lármáját” viszik hírül a kémek. A 4. strófában viszont a láрма tetőpontja, a „három a tánc” után a tátongó sír mélyébe zuhannak a táncosok, ahol „rózsák és asszonyok nyílnak”. Ezt folytatja közvetlenül a 6. strófa azzal, hogy „egy rózsát tép le mindenik”, és most már nem huhognak, nem lármáznak, csak egy utolsó sóhajt hörögnek, ki-ki a maga Lédáját keresve.

Nehéz volna rést találni az eseményeknek ebben a szoros, logikus láncolatában. Ezzel szemben a rideg tény: nemcsak hogy megvan a kézirat, amelyben a sajtóközlésnek felel meg a strófák rendje, hanem kivételesen – még meg is számozta benne Ady a versszakokat! Mintha csak a vers késői, logikai alapon hibát firtató olvasóját akarná megfricskázni...